

NR. 3 DESEMBER,
31. ÅRGANG

Museumsglimt

Medlemsblad for Lillehammer Museums Venner

Det var kaldt og de besøkende måtte kle seg godt under årets julemarked. Skjåkværen Ellen Marie Gjeilo, som nå har flyttet til Lillehammer, hadde kledd seg ekstra godt i sin gamle ulveskinnsjels. Her sammen med sin 5 år gamle datter Magnhild Beatrice, som var helt på hjemmebane da hun til daglig går i Askeladden barnehage på Maihaugen.

MEDLEMSKAP LMV 2023

Lillehammer Museums Venner omfatter alle de seks museene i Stiftelsen Lillehammer Museum:

Maihaugen
Lillehammer Kunstmuseum
Bjerkebæk
Aulestad
Norges Olympiske Museum
Norges Postmuseum

Medlemmer med betalt årskort og medlemskap i LMV har fri adgang til alle disse museene et helt år regnet fra datoen de kjøpte medlemskapet. Alle med registrert e-postadresse får også direkte invitasjon til spesialarrangement og venneturen. Videre får du Museumsglimt tilsendt tre ganger pr. år, 10 % rabatt i museumsbutikkene og 20 % rabatt på billetter til Riksteateret i Maihaugsalen.

Medlemskapet gir også fri adgang for én person til en rekke andre museer i Norge og resten av Norden.

Mer informasjon finner du på:
lillehammermuseum.no/venneforening

PRISER ÅRSKORT 2024:

Voksen kr 760

Familie* kr 1200

Ung 16–25 år / Student kr 300

*To voksne med barn/unge t.o.m. 25 år.

Barn 0–5 år har gratis inngang.

Lillehammer
Museums Venner

Maihaugvn. 1, 2609 Lillehammer
Bankgiro 2000.05.17608
Informasjon 6128 8900
E-post: venner@lillehammermuseum.no

Redaktør: Tore Feiring
Grafisk produksjon: Dialecta
Forsidefoto: Jørgen Skaug

INNHOOLD

Lederen	3
Muntre museumsminner	3
Mer spennende enn Halloween	4
Vellykket julepilot på Bjerkebæk	5
Kaker til jul – tradisjon i endring	9
Kommunikatøren	12
Opplandsarkivet har blitt Innlandsarkivet	14
Årets julemarked på Maihaugen – kaldt men flott	15
En gammel buelampe forteller	18
Status Kunsthallen	21
Historisk tømmerdrift på Maihaugen	24
– Et meget godt år	28
God jul med julekort	30

Hong Tran. Foto: Jørgen Skaug

Trenger du bistand til og fornye årskortet ditt?

Vi hjelper deg gjerne med å kjøpe/fornye årskortet ditt eller laste ned et digitalt årskort til mobiltelefonen din. Vi tilbyr hjelp med årskort i infosranken på Maihaugen følgende onsdager i desember:

20. desember: 12.00–14.30
3. januar: 12.00–14.30
10. januar: 12.00–14.30
17. januar: 12.00–14.30
24. januar: 12.00–14.30

Da kan du betale kortet med kort, vipps eller kontanter.

Vi utsteder ikke lenger plastkort, men kan bistå å laste ned kortet til din telefon.

God og fredelig jul til dere alle!

Tore Feiring

Nå går vi inn i den riktige førjulsstria hvor de siste gavene må kjøpes, juleøl skal tappes, ribbe skal skaffes, kornnek settes opp og vi må huske småfuglene. Derfor føles det godt å ha gjort unna julenummeret av Museumsglimt med mye godt julestoff, mener vi i redaksjonen, som nok en gang har bestått av det gode arbeidslaget Bjørg Owren, Jørgen Skaug, Brynjulf Handgaard og undertegnede.

Siden forrige utgave av bladet har verden blitt enda mer urolig og skummel, med lidelser så ufattelige at det er vanskelig å ta inn over seg og å bære. Derfor ber vi alle, religiøse av alle slag, alle ikke-troende og de midt i mellom, om at det skal bli fred på jord. Det er selve julebudskapet det. Og noe som de aller, aller fleste av oss stiller seg bak.

Vi kan riktig føle på hvor godt vi har det i vår del av verden, i det minste fredelig, selv om renten stiger og prisene bare øker og øker. Derfor håper vi i redaksjonen at vi tilbyr et lite pusterom med julenummeret vårt, og at bladet kan være et ørlite tilskudd til julefre-

den. Nok en gang er vi overrasket hvor uendelig mange redaksjonelle saker man kan lage av alt det som foregår under paraplyen Stiftelsen Lillehammer Museum. Det går liksom aldri tomt, jeg vil tro at det er nok stoff til å lage Museumsglimt inn i evigheten.

Når det er sagt og skrevet, vi kunne likevel tenke oss at dere som leser bladet, det er riktig mange håper vi, tipser oss hvis dere har ønsker eller gode forslag til saker vi kan følge opp. Vi ønsker svært gjerne dialog med dere lesere.

En god og fredelig jul ønskes dere alle!

Muntre museumsminner

Redigert av Brynjulf Handgaard | Vignetten er tegnet av Odd Einarson

Hvis du har et minne fra en av Lillehammer Museums avdelinger, en historie som kan få lesere til å humre eller smile, så send en e-post til: brynjulfhand@gmail.com

GUTTEN SOM VILLE BLI PREST I VÅGÅ

Av Marit Berg

Nå utsetter jeg det ikke lenger. Jeg vil fortelle om sønnen min som ville bli prest i Vågå. Jeg bestemte meg da jeg så bildet av lysthuset i Prestegårdshagen i siste nummer av «Museumsglimt».

Vi var ofte på Maihaugen da barna var små, tidlig på 1990-tallet. Maihaugen var et eldorado. Vi snuste inn tjærelukta på tømmerstuene, beundret utedoen i annen etasje i Myttingstua, så på dyra og mye mer. Nederst i Prestegårdshagen står lysthuset. Før sto det også en benk på hver side foran det lille huset. På de benkene rigga vi oss til med nistekurven vår. Den inneholdt kaker, boller, saft

og kaffe på termos. Brød var forbeholdt endene. Vi spiste alltid nista vår der og koste oss skikkelig. «Vi» var bestemor, hennes barnebarn og meg selv. Selve Prestegårdshagen syntes vi var vakker og flott. Med blomster, fugler og summende insekter.

Senere fikk sønnen min et spørsmål fra en voksen, om hva han ville bli når han ble stor? Han var rundt seks – sju år og svarte: «Prest i Vågå.» Vi skjønte ingenting, prest i Vågå? Etter hvert fortalte han hvorfor. Han syntes det var så koselig i Prestegårdshagen på Maihaugen. Det var den peneste hagen han visste om. Det var jo der vi hadde det så fint og spiste nista vår!

Sønnen min ble ingeniør, ikke prest, men han har fått seg hus med hage i Trondheim.

Mer spennende enn Halloween

Tekst: Brynjulf Handgaard | Foto: Jørgen Skaug

«Dette var mye mer spennende enn Halloween,» sa Mattis og Syver etter å ha vært med på *Hallohelgensvandringen* på Maihaugen om kvelden 1. november. Det ble arrangert to vandringer, den første for 10–13-åringene, den andre for 14–15-åringene. Lyskasterne var slått av på hele museet, og med parafinlykt i hånda førte forteller Thorstein Hernes ungene rundt. Brynjulf Handgaard var med som tidsvitne og lyktbærer og Hilchen Sundby som sikring i fall de yngste skulle bli altfor skremt. (Foreldre satt i beredskap på Peer Gynt-loftet.)

Vandringene var et samarbeid mellom Maihaugen og Lillehammer Museums Venner og et pilotprosjekt med tanke på et permanent tilbud. Turen startet ved Søndre port, der ungene fikk høre historier om Bjørnstadtunet og Løytnantstua, om kaptein Grüner og gjenferdet som iallfall gikk igjen i stua på 1960-tallet. Da oppdaget ungene et svakt lys i et av vinduene i Løytnantstua. Den var imidlertid avstengt, men noen av ungene klatret opp og kikket inn gjennom ett av vinduene. Da mente de å kunne skimte noe som rørte seg inne ved peisen. I Andersstua fortalte Thorstein om byttinger, gravferdsskikker og folketro knytta til allehelgens- og julenatt. Ungene fikk et flatbrødoblat som de lovt å knipe fast mellom leppene for å beskytte seg mot onde vesener da vi gikk ut. De turte også å leike mørkegjemsel i inntunet, helt til alle ble skremt av et likblekt, levende ansikt oppe på en av svalgangene.

I Myttingstua ble det igjen fortalt historier om mystiske hendelser. Følget hørte skritt i andre etasje. De ville opp, men ingen turte gå først, helt til Thorstein tok føringa. Dører ble låst opp helt inn til Hemmeligheten i andre etasje, men ingen levende var å finne. Ute på Svalgangen oppdaget noen av ungene lys også i andre etasje oppe i Meviken, og Thorstein måtte fortelle om Gammel-Tora som ble sittende igjen på loftet under Storofsen i 1789. Ungene ut igjen, løpende opp til garden. Døra ble låst opp, og alle kravlet opp den bratte

trappa. Der sto gyngestolen til Gammel-Tora med garnbunningen på gulvet. Talglyset var fortsatt varmt. Ungene sto rundt stolen, og så plutselig, uten at noen var nær den, begynte stolen å gyngje. Nå ville alle ut. Enkelte så også ei hånd og hørte en stemme bak pipa.

Etter at Thorstein hadde vist oss de magiske mønstrene og korsene over døra inn til Peer Gynt-loftet, var det opp i andre etasje for en «debrief», og Christin Svegård serverte kakao og boller.

Ellers deltok også Kjersti Forseth fra Maihaugen og Kari Strand Båtnes i opplegget, uten at vi skal gå nærmere inn på hvilken rolle de hadde.

Deltakerne var fornøyde, både de i 10-årsalderen, og de som var 15. De ønsket bare at turen skulle vært litt lengre! Minuset var at oppmøtet var litt dårlig. Mange av de LMV-påmeldte møtte ikke opp. Som pilot fungerte opplegget godt, oppsummerer Thorstein Hernes.

*SIGRID UNDET
pleide å samle familien i peisestuen
etter julemiddagen. Juletreet var pyntet
med blant annet glitter, norske og
danske flagg. Foto: Bjerkebak*

Vellykket julepilot på Bjerkebak

Dikterhjemmet Bjerkebak er stengt om vinteren, likevel var det åpen dør og fakler utenfor en iskald søndag i november. Inne i aulaen trosset Lillehamringer i hopetall kulden og benket seg. Anledningen var Sigrid Undsets varme forhold til julen. Dette var en pilot.

Tekst: Bjørg Owren

Ansvarlig for det hele var Kristin Brandtsegg Johansen, konservator for Bjerkebak og Aulestad i Stiftelsen Lillehammer museum. Hun hadde ønsket seg dette lenge, og hilste gjestene varmt velkommen.

– Så flott at så mange ville komme! Dette bygget er vakkert, men ikke laget for vinteren. Likevel julen og juletradisjonene betydde noe helt spesielt for Sigrid Undset, og neste år er det 100 år siden hun konverterte til katolisismen.

Det har vi veldig lyst til å markere, og vi starter litt forsiktig nå i år, åpnet hun.

Dette skulle ikke være et marked, men en stund der man henter frem julen og føler på stemningen. Hun bød på kaffe og hjemmebakke kaker etter Sigrid Undsets oppskrifter, lys og røkelse, julepyntet peisestue og et dyddykk i Undsets jul. Det siste fikk vi gjennom utdrag av juleboken «Kimer i klokker» som Tordis Ørjasæter og Kristin Brandtsegg Johansen ga ut i fjor høst.

Søkte tilhørighet

Nede i peisestuen ble folk møtt av levende lys og røkelsesduft. Nesten som om Undset bare var ute en liten tur. Juletreet sto pyntet med norske og danske flagg, mye glitter og engelen hun hadde fått fra besteforeldrene i toppen. Som alltid – slik niesene hennes har beskrevet – var det kaker, frukt og nøtter på bordene. Julekrybben var på plass, og svisbler i full blomst. Undset var som kjent svært glad i blomster.

– Hun må ha elsket alt dette. Ikke bare for at det var jul, men på grunn av forhistorien så ble nok dette veldig viktig for henne, sier Brandtsegg Johnsen når vi snakker med henne tidligere i uken.

Før Undset kom til Lillehammer i 1919 hadde det vært mange oppbrudd. Født i Danmark. Hun mistet faren sin veldig tidlig, og i ti år jobbet hun som kontordame (en jobb hun hatet) for å forsørge moren og søstrene sine. Hele tiden skriver hun. Så får hun

stipend og bor både i London og Roma. Når hun kommer til Lillehammer, er det en bereist bydame som flytter til byen.

– Det er lett å glemme hvor moderne og belevn hun var. Hun blir ofte sett på som veldig konservativ og sterkt knyttet til middelalderen. Men hun var også veldig i sin tid og påkoblet verden, sier dagens husfrue på Bjerkebæk.

Hun tror at da Sigrid kom hit var det forankringen, det å høre til og plutselig få lov å ta tak i de tingene og være den som endelig holdt i alt som ble viktig.

– Etter at hun ga ut første bind av Kristin Lavransdatter fikk hun råd til å bygge Bjerkebæk nesten som en middelalderborg rundt seg. Tenker hun må ha elsket det å lage tradisjoner, hun inviterte søstrene sine og deres familier, og stebarna, moren, slekt og venner.

Sine egne tradisjoner

Sigrid Undset tronet som en mater familias i julen. I boken «Kimer i klokker» leser vi at «Ansvaret for moren og søstrene og Svarstads barn fra første ekteskap lå tungt over henne, ikke minst i julen. Da skulle alle juletradisjoner helt fra barndommen holdes i hevd uansett forfatterskap og andre forpliktelser.»

Med dansk mor, far fra Trøndelag og oppvekst i Oslo var det mye å velge blant, når hun skulle skape sine egne tradisjoner. Etter at hun konverterte fikk også det katolske stor plass i julefeiringen. Fra 1930 dro hun til Hamar på midnattsmesse julaften, etter storfamiliens julemiddag og gaveutdeling.

KRISTIN BRANDTSEGG JOHANSEN, dagens husfrue på Bjerkebæk, leste utdrag fra «Lykkelige dager» og Undsets gode juleminner fra Lillehammer. Foto: Jørgen Skaug

Menyen julaften var risengrynsgrøt, avkokt torsk og rødvin. På ingen måte barnas favoritt, men det var tradisjon. Den skikken hadde Undset med seg fra sin barndom, og kom fra hennes far som var vokste opp med grøt og fisk på julaften. Når kirkeklokkene ringe julen inn, tok de med seg rødvinglassene ut på trappa, lyttet til klokkeklangen og skålte gledelig jul. Sto været riktig, kunne de også høre klokkene fra Vingrom kirke på den andre siden av Mjøsa.

Huset var fullt av levende lys, og alle stilte i sin fineste stas denne kvelden. Etter middag var det samling i peisestuen der juletreet ble tent og gaveutdelingen foregikk. «Lyset i de to kirkekronene speiler i vinduet ... Det lukter granbar og varm voks, av liljekonvaller og hyasinter.» (s 75)

Mye julestev

De kunne være 14 til bords hver dag. Ikke til å undres at mor i huset ble sliten. Hvor sliten hun var, er et tema hun er inno i mange julebrev. I 1916 sier hun til venninnen Ninni Roll Anker: «Jeg er segneferdig og innvendig og utvendig belagt med fett, I går bakte jeg fattigmann av 30

*ENGEL: Kjært med julepynt som kom fram år etter år, blant annet porselensengelen Undset fikk fra besteforeldrene i Trondheim da hun var liten.
Foto: Jørgen Skaug*

*JULEKRYBBEN: Historiene om Maria og barnet opptok Sigrid Undset, og julekrybben hennes var på plass også denne søndagen, slik den var på Bjerkebæk hver jul hun feiret der med sine barn og storfamilien.
Foto: Jørgen Skaug*

egg, samt parterte og saltet en halv gris.» I 1920 er det jul på Lillehammer og «sammen med de to hus-hjelpene bakte, stekte og braste hun, gjorde rent og pyntet så Bjerkebæk skulle skinne i julelysene».

Kakene kom ikke fram før på julaften, de ble trygt forvart på et eget «kakekott» på Bjerkebæk. Der de beste ble stablet øverst trygt unna husets små kakemonser. (S 66.)

Undset var alenemor, sydde, broderte, bakte, slaktet og ikke minst handlet. For julepresanger var viktig, «samme hvor sliten hun var sendte hun gjennomtenkte og solide julegaver» Det var mange venners barn og fadderbarn som sto på gavelisten.

Samme pynt år etter år

Hvert år var det like stas å se igjen de gamle tingene, for eksempel den lille porselensengelen som pleide å sitte i toppen av treet. Hvert år gikk litt av pynten i stykker og det måtte kjøpes noe nytt. Men eldste sønnen Anders holdt god orden på hva som var «gammelt, eldre og eldst.»

Helt inn i julekvelden var det hektisk. Det kom masse blomster. Sigrid leste på kortene, og ringte gartneren. For det er noen hun fikk fra som hun har glemt å sende til. Slik var skikken: Til jul sendte alle venner og kjente hverandre blomster. Og alle budene som leverer varer skulle også ha julegaver. Ungene passet opp postbudet, så han fikk sin konvolutt med julepenger.

Lykkelige dager

Om det var strevsomt, så var det en lykkelig tid. Alt dette mintes Sigrid Undset da hun satt

SVIBLER: I stuen sto nøtter og kaker framme og fristet, mens lys, blomster og røkelse skapte den helt særegne julestemningen.

Foto: Bjørg Owren

i eksil Brooklyn under krigen og skriver om julen da barna var små.

– I boken «Lykkelige dager» forteller hun så varmt om julen på Lillehammer. Her skriver hun til amerikanske barn om julen hjemme i bedre tider. Hjemme har tyskerne overtatt Bjerkebæk og hun har mistet to av sine tre barn. Det er hjerterått at hun kunne sitte der og skrive så vakkert og med slik hjertevarme, sukker Brandtsegg Johansen.

Glemte tekster

I arbeidet med juleboken har hun og Ørjasæter gått gjennom julehefter, brev, romaner og oppskrifter – alt som handlet om jul, og funnet mye ukjent stoff som tidligere bare er publisert i julehefter. Alle typer lag og foreninger ga ut egne julehefter på Sigrid Undsets tid, og hun var en flittig leverandør til flere, blant annet Den katolske kirkes julehefte som også het «Kimer i klokker».

VELKOMMEN: Bjerkebæk er vinterstengt, men en kald novembersøndag var det åpen dør og fakler som ønsket velkommen, og inne var det julestemning slik Sigrid Undset skapte den. Foto: Bjørg Owren

– Her fant vi de skjønneste historiene om jul. Tekstene gir oss et godt innblikk i hennes forhold til julen, selv om hun ikke alltid var like begeistret for juleheftene, forteller Brandtsegg Johansen.

I et brev til Fredrik Paaske sukker hun: «Julehefter har fanden funnet opp, det er jeg viss på». Skrivningen av juleartikler kom tross alt på toppen av alt det andre hun hadde å styre med til jul.

– Det var en skatt å finne de juleheftene, sier Brandtsegg Johansen. Kuratoren til Bjerkebæk er svært fornøyd med responsen på Undsets jul, billettene ble revet bort med en gang. Dette var definitivt en vellykket pilot. Neste år lover hun mer, og går alt etter planen blir det på Allehelgensdag – på hundreårsdagen for Undsets konvertering.

Juleminner og god stemning

I kaffekøen og køen gjennom hagen ned til peisestuen var det ikke antydning til stress etter stunden i aulaen. Kanskje var det minner fra egen jul som dukket opp og fikk henge litt? For som Kristin Brandtsegg Johansen skrev på Facebook senere på kvelden: I dag kom julestemningen snikende på Bjerkebæk. Mye av julestemningen ligger i å lete fram de fine tingene, en spesiell oppskrift, røkelsen, den loslitte nissen, eller den engelen som henger øverst på treet.

Kaker til jul

– tradisjon i endring

Kaffebordet bugner av fristende og velsmakende kaker. Men mesteparten skal bæres ut igjen når selskapet er over – slik er skikken i 1860 årene. Den gamle tradisjonen lever godt inn i vår tid, selv om mye er forandret.

Tekst og foto: Bjørg Owren

Det er noe rart med jula. Det er sesongen over alle, der vi med fryd gir oss hen til gamle tradisjoner: Kaker, nek, tre og grøt. De færreste kjenner vi opprinnelsen til, men mange har nok rot i tro og overtro og gammel vane. Andre har dukket opp og utviklet seg i takt med tilgang på nye varer og ny teknologi. Og over det hele hvelver seg en himmel av nostalgi. Selv i de mest moderne og

minimalistiske hjem skjer det noe gammeldags i desember.

– Ja, vi har en hang til nostalgi. Den blir ekstra tydelig i forbindelse med jula. Da ser vi på fortiden med veldig positive øyne, og det er særlig kosen og det hyggelige vi vil oppleve, sier Kåre Hosar kunsthistoriker og konserverator på Maihaugen. Han er ekspert på gammeldags jul.

Goro stekes på bålet i peisen

Når det lakker mot desember og tiden for julemarked på Maihaugen, stelles det i stand jul i mange stuer og tidsepoker. Et av husene han pynter er ærverdige Jørstad Gård, og her er kakene spesielt viktig. Tidsmessig befinner vi oss midt på 18-hundretallet. Kakene som settes fram er hjemmelaget, må vite! Og Kåre baker sjøl.

– Her hvor vi viser 1860 årene, må det se ekte ut. Det er en del av kulturhistorien å vise ekte ting, forklarer han.

Vi kikker bort på en stabel med goro og ser helt klart at dette ikke er «juks». Store, litt rustikke gorokaker ligger på fatet. «Perfekt uperfekt», ville dagens trendnisser kommen-

*BAKT OG DEKKET:
Kåre Hosar har bakt sju
slag og dekket kaffebord
slik det høvde seg på en
stor gard i Fåberg i 1860.*

GORO: Kakene er stekt i peisen med et gammelt gorojern fra 1700 tallet. Platene er større enn nå, med langt skaft i åpen varme er det tungt arbeid.

tert. Kakene er stekt med gorojern i peisen, slik de gjorde i den tida. Tungt jern, langt skaft og tungt arbeid. Det er ikke mange som har baketeknikken inne lenger, men Kåre har erfart seg fram.

– En god husmor ville nok fått goroen helt jevn. Første året prøvde jeg å legge jernet på glør, men det ble ikke varmt nok. Det måtte inn i bålet, sier han og tenker på at peisen i dag kun er for kos.

Modernisering og nye kakeslag

Skikken med fulle kakebokser og «sju slag» har overlevd gjennom generasjoner. Kjært for mange, slit og pes for andre. Formødrene våre har stupe utslitte i seng før jul, etter å ha sikret at kakeboksene er fulle, i tillegg til alle andre juleforberedelser. Dagens husmødre og fedre med full jobb, viderefører kaketradisjonen med kjøpkaker. Men de baker også et eller to slag, fordi «det hører jula til»... liksom.

– Kjøpkaker er absolutt lov, betyr kuratoren for de gamle tradisjonene. Tradisjoner er hele tiden i endring, og det er noe av det vi ønsker å vise når vi lager jul i ulike tidsepoker på Maihaugen, sier han.

Kakenes historie og utvikling går parallelt med nye steke-metoder. De eldste kakesortene ble stekt på takke. Først var det en stor helle av kleberstein eller skiferstein over bålet. Ut på 1700-tallet kom støpejerns-takker og husholderingen rundt om i landet ble modernisert med blant annet gorojern, avlettjern og vaffeljern.

NYE OPPSKRIFTER: Tradisjoner endres og Hanna Winsnes bidro sterkt med kokeboken hun ga ut i 1846, den kom i 14 opplag.

I andre del av 1800-tallet blir jernovn med steikeovn vanlig. (Det var bakerovner før den tid, men ikke noe alle og enhver hadde.)

Hanna Winsnes var stjerne

Kaffebordet på Jørstad er dekket slik det kunne vært i 1860 årene. Kaffe-duk, løvtynt servise, lys, og fat på fat med kaker. Etter datidens forhold er vi et i et moderne hjem. Gårdbrukerne her var stortingsmenn i flere generasjoner, de var åpne for nyheter og nye skikker. I husholderingen var Hanna Winsnes 18-hundretallets Ingrid Espelid eller God-morgen-Norges Wenche Andersen, og bidro til moderniseringer på kjøkkenet. Hennes «Lærebok i de forskjellige grene av husholdningen» som kom i 3. opplag i 1848 kom nok også til Jørstad mener Hosar.

– Den inneholder råd om hva man bør dyrke på en gard av forskjellig frukt, bær og grønnsaker. Gode råd om hvordan man stiller de og mange oppskrifter. Her var det mange nye

FINGRENE AV FATET: Det var svært udannet å ta mange, selv om det bugnet av kaker. De skulle vise status og overflod. Her frister mandelkrumkaker.

kakeoppskrifter og nye ingredienser for eksempel sitroner. De ble brukt i alle mulige kaker og retter, forteller Hosar.

Han blar i en velbrukt kokebok og forteller om importvarer fra Syd-Europa. Gjennom utstrakt skipsfart på 17–18 hundretallet skipet vi ut tørrfisk, klippfisk og tømmer, og tok nymotens varer med hjem. Sitroner, appelsiner, krydder, ris og porselen var noe av det nye som raskt fant veien – også til innlandet.

Hvorfor 7 slag?

Bordet er dekket til fem. Men at det er kaker til 15 – er ingen overdrivelse.

– Ja, det skulle være raust og bugne. Det skulle bæres fram rikelig i jula, sier Hosar. Han tror dette er en skikk vi har med oss fra de gamle, hedenske vinterblotene. At det ble sju slag, forklarer han slik:

– Tre er det hellige tallet – det er for lite. Fire er det verdslige tallet – det er også for lite. Men tre pluss fire gir sju, så det er et mer passende. Og samtidig dynger man på og setter fram mye av hvert slag. Spesielt på landsbygda var dette veldig vanlig, sier han.

Men gjestene skulle forsynte seg forsiktig. Bugnende fat var på ingen måte invitasjon til grådighet og «kaste godt innpå».

– Nei, du skulle ta ett stykke. Og du skulle nødes mye for å ta to, sier han.

Uskikk å plyndre fatet

Og den skikken holdt seg lenge. Han minnes en sjokkerende opplevelse fra barndommen: Familien hadde besøk fra Oslo. Da kaffe og kaker ble satt fram «snøydde de fatet»!

UTEN ASJETT: Kaffeserviset er uten asjett. Den kom først da det ble vanlig med bløte kaker. Men det mangler sølvskje på skåla!

De syv slagene:

- Goro
- Rosettbakkels
- Krumkaker og/eller strull
- Sandkaker, gjerne med kremsyltetøy
- Rosettbakkels
- Makroner
- Fattigmann
- Sebrakake

Ups... dette ble visst åtte. Ble gjerne slik. Ingen regel for hvilke syv som er rett og det ble gjerne dynget på litt ekstra.

– Gjestene spiste opp alt, forklarer han.

– Noe så udannet! Hosar ler. Skikken i byen var nok annerledes enn på landet. Det møtte han på nytt som student i Oslo i 1979. Fem studenter fikk smultringer til kaffen av vertinnen der de bodde.

– Hun satte fram ei lita skål med fem smultringer. Jeg tenkte noe så rart, mor ville jo satt fram en stor bolle, humrer han.

Vil skikken med julekaker leve videre?

– Nei, jeg tror at mye av kakegreia blir borte. Det er grenser for hvor mange måltider vi rekker på en dag. Vi står sent opp, har stor frokost og spiser oss såpass mette at det neste blir å forberede middag. Skal det være kaffe og masse kaker i mellomtida, orker du ikke middag. Skikkene endrer seg, slik er det!

På Maihaugen vil skikken leve videre i hus og leiligheter fra mange ulike tidsepoker og ikke minst i salgsboder i den gammeldagse julegata.

Kommunikatøren

Stiftelsen Lillehammer museum fikk i oktober ny avdelingsleder for formidling og kommunikasjon. Med erfaring fra både radio, TV og ikke minst som leder for Birken, burde Eirik Torbjørnsen være som skreddersydd for jobben og en verdig arvtager etter tidligere leder Trude Arnesen.

Tekst: Tore Feiring | Foto: Jørgen Skaug

Når dette trykkes har Torbjørnsen akkurat lagt bak seg sitt første store arrangement, julemarkedet på Maihaugen, men som daglig leder for Birken gjennom fire år, vil vi tro han er noenlunde komfortabel med denne type arrangement.

– Likevel er det veldig mye å sette seg inn i. Heldigvis har jeg utrolig mange flinke medarbeidere som kan sine fagområder, sier han til Museumsglimt, – akkurat nå føler jeg meg som en liten gutt på flyet, med et «aleneskilt» på brystet, ler han, – der jeg går rundt på museene og prøver å lære meg noe av alt det som skjer rundt omkring.

Gardskarer og markedsteam

Det er virkelig mye den nye formidlings- og kommunikasjonssjefen må sette seg inn i. For det første er avdelingen han styrer er stor avdeling med bortimot 30 ansatte, hvor selv sagt formidling og kommunikasjon på ulike nivåer er hovedoppgaven. – Dette inkluderer alt fra gårdsdriften til markedsarbeid, ulike kommunikasjonsplattformer, vertskap, butikker og kafedrift, ramser Torbjørnsen opp, – og ikke minst alle arrangementene gjennom året, i alle museene. Alt fra gardskarer til markedsteam som styrer med nettsider, sosiale medier og annen formidling er ansatte som han har ansvar for. – Disse sitter inne med så mye kunnskap og erfaring at det skal nok gå bra, mener han, – enn så lenge er det jeg som er læregutten her. På sikt håper jeg å bli en god diskusjonspartner og en tydelig leder på mål og retning.

Skeikampen

Eirik Torbjørnsen født og oppvokst i Saksumsdal og anser seg å være lillehamring. – Her har jeg bodd det meste av mitt voksne

liv, hevder han. Selv om han nå bor rett under Skeikampen, i en hytte som er omregulert til bolig. – Jeg kan smykke meg med å være en av de få fastboende på Skei, smiler han. 54-åringen har tre voksne sønner fra tidligere forhold og har nå kjæreste på Lillehammer. – Det er ikke hver dag jeg drar til Skeikampen, innrømmer Torbjørnsen, – en del overnattinger her i byen blir det nok.

Stor stas

Torbjørnsen har også vært daglig leder i Lillehammer Fotballklubb, fra 2017 til han begynte i Birken i 2019. Før han kom til LFK, arbeidet han 21 år i P4, der han blant annet var en profilert nyhetsanker og programleder for nyhets- og aktualitetsmagasinet «Syttent Tretti». Han har også tidligere jobbet som reporter i TV 2 Nyhetene, og tatt del i internasjonale operasjoner i Afghanistan. – Noen år i Bergen ble det jo, sier han om TV2-jobben, – det er jo journalist jeg er og har vært. Men da denne jobben dukket opp, måtte jeg bare søke. – Som lillehamring har jeg alltid hatt et tett forhold til Maihaugen. Helt siden jeg var liten. Og nå er jeg så heldig at jeg skal jobb i stiftelsen. Det er stor stas det. Mange kjenner Eirik Torbjørnsen, både gjennom journalistikken og gjennom hans engasjement i teater- og revymiljøene. – Å opptre sammen med andre som brenner for dette er utrolig givende, mener han.

Langt framme

– Vi skal være kunnskapsbasert og nyskapende over tid i formidlingen vår, svarer Torbjørnsen om spørsmål om tanker rundt framtiden og hvordan han vil sette sitt preg på stillingen som avdelingsleder. – Og ikke minst publi-

NY AVDELINGSLEDER: Eirik Torbjørnsen er ny avdelingsleder for formidling og kommunikasjon ved Stiftelsen Lillehammer Museum. – Jeg har kommet til en veldrevet stiftelse, sier han.

kumsorientert, vi må evne å sette samlingene våre i en meningsfull kontekst for publikum. Gjennom utstillinger, omvisninger, skuespill, levendegjøring, f.eks. som gårdsdrift og foredrag, for å nevne noe, Torbjørnsen blir tydelig ivrig nå, – vi har et stort og variert publikum, fra barnehager til skoleklasser, fra lokalt besøkende til mengdevis av turister. Alle disse krever ulike formidlingsverktøy. Når det er

sagt, stiftelsen ligger allerede langt framme når det gjelder digitalisering og hvordan man aktiviserer publikum, sier han. – Denne institusjonen har en unik posisjon til å utvikle merkevaren, Stiftelsen Lillehammer museum. Jeg har kommet til en veldrevet stiftelse som er god rustet med flinke og dedikerte ansatte til å møte framtidens utfordringer, avslutter Eirik Torbjørnsen.

Opplandsarkivet har blitt Innlandsarkivet

– Tidligere var det samlet en enorm mengde materiale til Opplandsarkivet, sier Helge Sognli som er avdelingsleder for samling og forvaltning i Stiftelsen Lillehammer museum. – Det måtte arkiveres på en forsvarlig måte.

Tekst og foto: Tore Feiring

Opplandsarkivet var tidligere lokalisert i Salvesengården på Maihaugen. – Men så fikk vi sjekket mugg og fuktutfordringene vi hadde og måtte flytte hele arkivet ned i hovedbygningen her på museet, forklarer Sognli. – Det er ikke sikkert alle har fått med seg det enda. Det ble en stor og omstendelig flytteprosess også, sier han videre.

Innlandsarkivet

Og ettersom både Hedmark og Oppland nå er slått sammen, heter det ikke Opplandsarkivet lenger, men Innlandsarkivet, blir vi fortalt. – Tidligere var dette en veldig utadrettet virksomhet med høy frekvens av markedsføring via foredrag, møter og besøk, forteller han, – da vi kom hit til de nye arkivene forsto vi fort at vi måtte bruke mer tid innomhus og få mer orden i arkivet. Et godt arkiv krever det, en høy ordningsgrad og god oversikt. Det er gjør alt mer tilgjengelig for både publikum og forskere. Han mener at tilgjengeligheten for publikum fortsatt er god. – Vi har jo faste åpningstider, men nå er vi altså lokalisert i hovedbygningen.

2,5 hyllekilometer

– Hele 35 arkiv er nylig publisert på arkivportalen.no, en publikumsportal hvor man kan søke på arkiver i hele landet. – Nå er det ikke sånn at man får alle dokumenter på denne portalen, forklarer han, men du finner ut hva du skal lete eller spørre etter hvis du kommer hit til oss.

Disse 35 arkivene tilsier 100 hyllemeter med arkiverte saker, hevder Sognli og legger til at de totalt har 2,5 kilometer med hyller. – Det er en gedigen jobb vi har foran oss og veldig viktig at vi får kontroll og orden på det vi har. Men igjen, vi skal være, og er, lett tilgjengelig for publikum.

Digitale arkiv

Han hevder de visste det vil skape litt uro at de flyttet Innlandsarkivet fra Salvesengården. – Men det viser seg å ha vært et bra trekk, vi har utført en imponerende arkivarjobb, vi har kontroll på fukt, og vi har fått tilgang på fotografier, fagpersoner og kolleger på en helt annen måte enn tidligere.

Innsamling av arkiver er fortsatt viktig for Innlandsarkivet, Stiftelsen har ukentlige innsamlingsmøter hvor de vurderer hva som skal tas inn. – For et par uker siden takket vi blant annet ja til arkivene fra Lillehammer Ishockeyklubb, sier Sognli. – Det vi håper vil tvinge seg fram etterhvert, er at vi får inn kompetanse og mulighet til å overta digitale arkiver, de fleste har jo nå kun dokumenter på en PC, avslutter Helge Sognli håpefullt.

MANGE HYLLER: Arkivar Monica Klomstadlien og avdelingsleder Helge Sognli ved noen av de 2,5 kilometer hyller du finner i Innlandsarkivet. – Monica har gjort en imponerende arkivarjobb, skryter Sognli.

Årets julemarked på Maihaugen – kaldt men flott

Det ble mange minusgrader under årets julemarked, med dette satte ikke noen stopper for at de besøkende kom i god og ekte julestemning. Dette julemarkedet er en tradisjon for mange – et førjulshøydepunkt for både de nær 100 utstillerne og de over 12 000 besøkende som var innom Maihaugen denne helga. Dette er for øvrig rekordoppslutning om vårt julemarked, sier arrangementsansvarlig Rune Prøven.

Tekst og foto: Jørgen Skaug

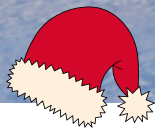

Det er en tradisjon at 6. klasse ved Søre Ål skole selger julenek under julemarkedet på Maihaugen til inntekt for klassetur neste skoleår. Her ser vi to av sjetteklassingene, Ingeborg Skoglund Møller og Mery Nørstebø Walker, som her solgte flotte kornband med røde sløyfer til en av venneforenings mange medlemmer, Tove Evensen t.h. i bildet. Denne helga hadde Tove fått besøk av sin søster Jorun Asmyr (nummer to fra høyre), som kom helt fra Sveio i Sunnhordland for å oppleve den magiske julestemningen på Maihaugen.

Vi snakket med flere av de besøkende som satte pris på stemninga, der det var en god blanding av museumsaktiviteter og salgsboder. Her var det julepynt, julesalg og julemusikk i kriker og kroker rundt på hele museumsområdet.

En av de spesielle opplevelsene under julemarkedet var å oppleve hvordan julen ble feiret før i tiden. Her fikk vi oppleve juletradisjoner fra middelalderen og helt opp til vår tid. Lysene var tent i husene og i flere av dem møtte vi folk i tidsriktige klær.

Kanefart er bestandig en populær aktivitet under julemessa for både store og små. Kjørekar Åge Øibakken fra Åsmarka hadde en hektisk dag, der det til tider var lange køer ved mjølkerampa til Åseng, der kanefarten startet.

I Olsengården var det stinn brakke av både unger og foreldre som laget julepynt og hørte om juleforberedelser tilbake til 1945. Her er to mødre, Marita Haagensen t.v. og Parshang Aminian t.h. som hjelper sine to femåringer Lukas Haagensen og Lana Aminian Nadri med å lage både julekurver og lenker til pynt på juletreet.

Når en er liten og er på julemarked med mye folk i byen, er det godt å kunne sitte på pappas skuldre. Her er Einar Oddseter godt plassert på pappa Morten sine skuldre i julegata på Maihaugen.

Zara, Millian, Eurora og Lavrans, fire unge og kjekke verter som fartet rundt og holdt julestemningen oppe i byavdelingen ved å prate med de besøkende og servere hjemmebakete pepperkaker. Og gode var de.

Her i Bergsengkrysset sto jeg, foran Storgaten 61, A. G. Olstads Efterfølger. Bildet er tatt senhøstes 1894, like etter at jeg ble satt opp. Her på Olstad-trappen hvilte vekten fra elektrisitetsverket etter å ha skiftet staver på meg, og her fortalte de at de gamle vekterne hadde tatt seg en kvil om natten, etter å ha tent alle de gamle parafinlampene. Foto: Karl Halvorsen/Maihaugen

En gammel buelampe forteller

Jeg har opplevet meget. Jeg hang i alle mine lyseår på Bergsenghjørnet. Allerede i mitt første år så jeg berusede anleggsslusker rave forbi meg etter besøk på Samlaget lenger nord i Storgaten. Til og med Pipe-Larsen, August altså, så jeg bedugget valse forbi i nyinnkjøpt diplomatdress, lysegrå bukser og flosshatt, nylig hjemkommen etter besøk i hovedstaden. En tid senere hørte jeg en natt tannlege Sandvig, hans svigerfar og malerne Soot og Strøm komme syngende. Klokken var passert midnatt, så mitt lys var slukket, men jeg skimtet dem, skjenende arm i arm fra den ene side av gaten til den andre, etter et lystig lag hos kjøpmann Lunde, skjønte jeg.

Ført i pennen av Brynjulf Handgaard

Barndom og bakgrunn

Jeg husker ikke så meget fra hvordan jeg ble til, men erindrer at det ble meg fortalt at jeg er tysker, fra Siemens, men det var Frognerkilens Fabrik som leverte meg til Lillehammer Elektricitetsverk. Første gang jeg lyste var 17. oktober 1894. Da ble også bue- og glødelampene nede på stasjonen tent. Fra før hadde bare to byer i Norge elektrisk gatebelysning. Lillehammerborgerne var forundret. Jeg hørte enkelte si at jeg lyste så hovmodig og koldt at de frøs når de så på meg. Tenk det!

Jeg har hørt at det var danske gullsmed Frisenberg, doktor Grønstad og kjøpmann Fagstad som sørget for at det ble lys i byen.

Frisenberg hadde besøkt en elektrisk utstilling i Antwerpen og blitt begeistret. I bystyret var mange sterkt imot å bruke penger på slikt fjas. De mente de gamle parafinlampene fikk holde, selv om mange gikk Storgaten i feil retning i mørket. Jeg kikket ned på en avis en gang og så at en kommunalt oppnevnt komité hadde ment at hele prosjektet var ubetimelig og ideen en skam. Doktor Grønstad hevdet imidlertid at parafinen kom fra utlandet, og da gikk også pengene dit. Videre skrev han at «krig kan vanskeliggjøre Indførselen, og Parafinens Kilder kan udtørres». Det hjalp lite. Kjøpmennene ville heller ikke

satse særlig med penger på prosjektet. Det endte med at Brennevinssamlaget måtte skyte inn 24.000 av de 32.000 kronene kraftverket, ledningsnett og lampene kostet.

Hvem jeg er

Jeg lyste ved hjelp av to kullstaver inne i meg. Den ene sto over den andre med et lite mellomrom. Da likestrømmen ble satt på, oppsto det spenning mellom stavene slik at det lyste. Jeg skinte som en 240 watts pære! Stavene virket imidlertid ikke i mer enn åtte-ti timer, så de måtte skiftes ut daglig. En mann heiste meg da ned ved hjelp av en snor.

Et lite kraftverk nenedunder Helvedesfallene i Mesnaelven, like ved Niagara Møbelfabrikk, ga oss kraft, forsto jeg. Kraftverket var en tømmerbygning på 10 x 10 meter. Vannet ble ledet i en vel 50 meter lang trerenne fra en liten dam rett ovenfor fossen og ned i et metallrør fallende loddrett ned i turbinen. Rett ovenfor den lille dammen ble det senere anlagt en større dam som siden ble badedam for byens befolkning.

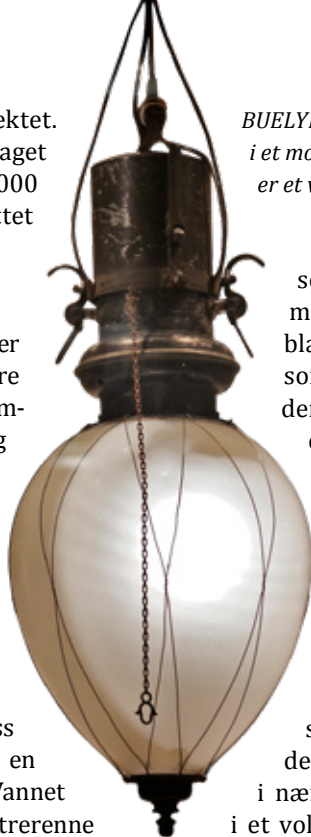
Mine søstre og brødre

Jeg ble altså plassert i Bergsengkrysset, mine søstre og brødre langs Storgaten og nedover Jernbanegaten. Jeg ble fortalt at noen også hang over Bankgaten, men disse så jeg naturlig nok aldri. I alt fikk byen 18 buelamper og 580 glødelamper koblet til ledningsnett. Den største abonnenten var min eier, Lillehammer kommune, dernest Jernbanen. Noen bedrifter fikk også elektrisk lys, blant disse Mesna Brug og Victoria Hotell, og jeg så det lyste elektrisk i flere av vinduene hos de bedrestilte i byen, men da av glødelamper som ikke ga mer enn 25 watt. Kraftverket drev også elektriske motorer hos to boktrykkere, en pøsemaker, Oplandenes Mineralvandfabrik og Lillehammer Meieri.

Hva jeg så og hørte

Jeg ble tent i det viktigste året i Lillehammer bys historie da både jernbanen og elektrisiteten kom til byen, og da typografene i avi-

BUELYKT: Den historiske buelykta, som nå står i et monter i 2. etg. i Vestibylen på Maihaugen er et vakkert smykke. Foto: Jørgen Skaug.

sen Framgang dannet byens første moderne fagforening. Målet deres var blant annet å få slutt på fyllehandelen som de ga Brennevinssamlaget skylden for. Det skjønner jeg godt, for fyll og spetakkel var det hele døgnet ved krysset der jeg sto. Som skikkelige mennesker gikk folk inn i Samlaget. Skrålende, ravende og røde i toppen kom de ut igjen. Både folk med cigar og geseller. En kveld så jeg politibetjent Larsen spenne en fyllik i baken slik at denne satte i ville hyl, slo enhver som kom ham nær, og skremte alle de skjørtemennesker som befant seg i nærheten. Betjenten overmannet ham i et voldsomt basketak like under meg og puttet ham i Hullet.

Jeg hørte noen på trappen bak meg fortelle at de lørdags aftener i flere år hadde gått på skøyter på en flombelyst Mjøsis utenfor Lillehammer Dampsag. Dampsagen skulle visst på sin tomt hatt fire buelamper drevet av en dampmaskin helt siden 1887. Jeg vet ikke hvor sant dette var. Folk sier jo så meget.

80 år i mørket

Vi lamper ble fort populære. Allerede etter første år ble det kjøpt ny turbin og to nye dynamoer, hver på 55 hestekrefter. I 1900 overtok kommunen driften. Kraftverket var en suksess, men i 1917 ble jeg plutselig tatt ned. Lillehammer kommune hadde lagt flere av fossene i elven i rør og bygd et nytt, stort kraftverk rett nederfor det gamle, og dette produserte vekselstrøm. Da kunne ikke vi brukes. Metalltråder erstattet våre kullstaver. Alle mine brødre og søstre forsvant, jeg tror kanskje de ble utryddet. Selv så jeg knapt lys på 60 år. Jeg lå henslengt i mørket. Da en dør en sjelden gang knirkende ble åpnet, skimtet jeg en rusten jernplog, en spade og en hakke med brukket håndtak.

Men så en dag i 1979 befant jeg meg plutselig i en bygning de omtalte som Losje Fremgang. En

mann fra Søre Ål kjøpte meg på det de kalte auk-
sjon. Jeg øynet håp, men et nytt mørke omslut-
tet meg straks. Først etter 20 år kom en mann
og løftet meg opp. Han skjønte ikke hva jeg var.
Han fikk vist frem et bilde av meg i lokalavisen.
Da var det at en mann ved navn Knut Sagbakken
kjente meg igjen. Han arbeidet på det som da het
Lillehammer og Gausdal Elektrisitetsverk, og
kjøpte meg for en skammelig lav pris. Like etter
skjedde det noe morsomt.

I lys på ny

Alle de ansatte på elverket skulle ha årsfest
oppe på Lillehammer Turisthotell. Jeg også ble
i all hemmelighet fraktet dit opp før festen.
Under direktør Gunner Myhrens velkomsttale
ble lysene plutselig slukket, og jeg ble tent, til
forsamlingens store forbauselse. En av montør-
ene hadde fått liv i buen min, for første gang på
80 år. Siden bygde de en egen monter til meg og
stilte meg ut i resepsjonen i sin storslagne byg-
ning Storgaten 106.

Gleden ble imidlertid kortvarig. Min eier og
Hamarregionens Energiverk slo seg i 2000
sammen til Eidsiva Energi, og Storgaten 106 ble

*Buelampe i Storgaten i 1911. Ved gutua der Nordre
gate siden ble anlagt. Foto: Ukjent/Maihaugen*

Kilder:

Bjerke, Rich. (1954): *Lillehammer elektrisitetsverk gjennom 60 år*. Stribolts Eftf. trykkeri og bokbinderi

Feiring, Trond (2004): *Lillehammer og Fåbergers historie. Byen og bygda*. Bind 2. Thorsrud a.s.

Handgaard, Brynjulf (1992): *Organisasjonsluft over Mjøstraktene*. Lillehammer i 1890-årene. Fåberg og Lillehammer.
Fåberg historielag.

Lillehammer Elektricitetsverk beretning 08.05.1895. Lillehammer Tilskuer 10.05.1895.

Myhren, Gunner, muntlig informasjon

Sandvig, Anders (1943): *I praksis og på samlerferd*. Johan Grundt Tanum forlag.

Waalder, Dag, muntlig info

*Tidligere administrerende direktør Gunner Myhren
ser forelsket på meg, sin protesjé gjennom 20 år,
under sin tale før overrekkelsen av meg til ordfører
Ingunn Trosholmen den 27. mars 2023. Foto: Tone Iren
Engen Tømte, Maihaugen*

solgt. Da havnet jeg i en montørstasjon nede i
Sandheim. Fortsatt i monter, men i langt mindre
luksuriøse omgivelser. Der sto jeg i mange
år, helt til i år. Da dukket samme Myhren opp
igjen, for hvem jeg hadde vært en protesjé i
flere år. Nå ville han gi meg bort til kommunen.
(Jeg overhørte at flere fryktet at min nye eier,
som nå hadde slått seg sammen med Hafslund,
blitt enda større og kalte seg Elvia, ville flytte
meg til Hamar der de har hovedkontor.)

Kommunen hadde imidlertid ikke plass til
meg. Det var slik jeg havnet på Maihaugen den
27. mars i år. Her står jeg da i annen etasje i
hovedbygningen og ser bort på inngang 2B
til Maihaugsalen. Jeg har fått kunstig lys og
blir beglodd som en annen museumsgjenstand.
Men lykkelig over å kunne bli på Lillehammer.

Status Kunsthallen

Mange har fått med seg at det jobbes iherdig fra Lillehammer Museums side for å få på plass en kunsthall under Stortorget på Lillehammer, og at dette vil berike byen som kulturdestinasjon. Men diskusjon har det blitt, og ikke alle, hverken politikere eller «vanlige folk», er enige i viktigheten av dette. Økonomi er blant annet et viktig tema, og naturligvis blir det diskusjon rundt hva kommunen skal bruke penger på.

Tekst: Tore Feiring | Foto: Jørgen Skaug

INNE: På tur ned i kunsthallen vil du få dette innrykket, i følge arkitektene MDH Arkitekter, JKMM Arkkitektidit OY, MASU planning ApS og Studio Ellefsen.

- Vi arbeider for at staten kan bidra med en betydelig sum til dette prosjektet på Lillehammer. Det er penger som ellers ville havnet helt andre steder i landet. Men det er klart at kommunen og fylkeskommunen også må bidra. Både for å fullfinansiere prosjektet, men ikke minst også for å vise at dette betyr mye for byen og regionen, sier Audun Eckhoff, administrerende direktør ved Stiftelsen Lillehammer Museum (SLM).

Det arbeides også med å skaffe private bidrag til prosjektet. Men realistisk sett må dette bli toppfinansiering og ikke del av grunnfinansieringen, sier Eckhoff.

Lillehammer kommune har antydnet at de kan gi bort tomten til kunsthall-prosjektet, noe Eckhoff ser som positivt.

9 millioner så langt

Etter at MDH Arkitekter, JKMM Arkkitedit OY, MASU planning ApS og Studio Ellefsen med sitt forslag «Bergtatt» vant en utlyst arkitektkonkurranse om Kunsthallen, ble det sammen med nevnte arkitekter satt i gang et forprosjekt og utarbeidet en kostnadsanalyse for det hele. Dette ble estimert til 385 millioner kroner. Arkitektkonkurransen som ble avviklet våren 2022 kostet 1.5 millioner kroner, og var et spleiselag mellom museet, Lillehammer kommune og Innlandet fylkeskommune. Forprosjektet som ble gjennomført høsten 2022 kostet 7.5 millioner kroner, i sin helhet finansiert av SLM.

En storstue uten biler

- Vi håper at byjubileet i 2027 kan være en viktig brekkstang for å få prosjektet på skinner, sier Eckhoff. - Jubileer er gjerne en mulighet for å få gjennomført store og ambisiøse prosjekter, som ellers hadde vært vanskelige å få gjennomført. Selv om kunsthallen ikke vil kunne stå ferdig til Lillehammers 200-års jubileum i 2027, er jubileet svært viktig som pådriver.

- Det er viktig å understreke at Kunsthall Innlandet vil bety langt mer enn en utvidelse av kunstmuseet. Det betyr også en høyst påkrevet oppgradering av Stortorget, en storstue uten biler, understreker Eckhoff. Han peker på betydningen av Stortorget som et sted å møtes og et sted å være, noe det slett ikke er i dag.

- Selve Stortorget vil bli mer terrassert og let-

SIKKER: Administrerende direktør ved Lillehammer Museum, Audun Eckhoff er sikker på at en ny kunsthall under Stortorget vil gavne byen og kulturturen.

- Det er Lillehammers tur nå, sier han.

tere tilgjengelig for uteaktiviteter som konserter, litteraturfestival, fester og markeder, sier Eckhoff. På det nye Stortorget vil det være en rekke «krystaller», små skulpturer som markerer kunsthallen. Her kan publikum både sitte, se ned i kunsthallen eller se opp på Stortorget hvis man befinner seg nede i selve hallen.

- For kunstmuseet betyr prosjektet både muligheten til å vise større, skiftende utstillinger, og langt større deler av den viktige kunstsamlingen. Lillehammer Kunstmuseum er et av bare tre kunstmuseer i Norge som kan vise den kontinuerlige utviklingen av norsk kunst siden J.C. Dahl og frem til i dag, etter Nasjonalmuseet og KODE Bergen.

- Lillehammer Kunstmuseum er det eneste kunstmuseet i Innlandet. Vi mener at museet bør finne sin plass innenfor en ny og oppgradert infrastruktur av kunstmuseer og turistdestinasjoner, sammen med det nye Nasjonalmuseet, Munchmuseet og Kunstsilo i Kristiansand. Vi vet jo at kulturturen er sterkt voksende. En styrking av Lillehammer som kulturdestinasjon er viktig, og vil i et større perspektiv trolig oppveie de midlene kommunen og fylkeskommunen måtte legge i prosjektet.

Guggenheimeffekten

Deler av kunsthallen er også tenkt som en flerbukshall til forskjellige aktiviteter som byens befolkning kan bruke til mye annet enn kunst. - Der kan de holde møter, høre foredrag eller arrangere konserter. Målet er at dette kan bli

en felles arena som byen pr. idag ikke har, sier Eckhoff og nevner Guggenheim-museet i Bilbao som eksempel på hvordan opinionen ofte snur ved gjennomføring av prosjekter. – Der var det store motforestillinger mot byggingen. Dette har helt forandret seg, med en voldsom økning i turisme og stor positivitet rundt museet. Man snakker om Guggenheim-effekten. Kanskje får vi den her i byen også, undrer han når Museumsglimt prøver å dra fram de negative stemmene igjen.

Lillehammers tur nå

Ifølge Eckhoff er det mange som har møtt prosjektet med stor begeistring, men han er også klar over at noen er skeptiske. – Det er på mange måter forståelig, kommunalt er det trange, økonomiske tider. Likevel burde dette på lengre sikt være godt investerte midler, både for kommune og fylkeskommune. Kunsthallen og det nye Stortorget vil bli en populær destinasjon lokalt, nasjonalt og internasjonalt, hevder han bestemt og forteller at det hele tiden jobbes

hardt og målrettet mot både politikere og andre beslutningstagere, både i kommune, fylkeskommune og på Stortinget.

– Jeg bruker nok en del tid på dette, innrømmer Eckhoff, – men museumsvennene skal være sikre på at det ikke går utover mine andre forpliktelser og arbeidsområder, beroliger han. Samtidig understreker han at Lillehammer kommune ikke skal betale hele regningen. Prosjektet er avhengig av et spleiselag mellom kommune, fylkeskommune og stat, og kanskje noen private midler.

– Vi arbeider for å få dette på plass, aller helst i løpet av 2024. Men realistisk vurdert kan det nok ta lengre tid. Om det blir '24 eller '25, håper vi uansett å kunne sikre prosjektet som en del av byjubileet. Nå er to andre store museumsprosjekter i fylket ferdigstilt eller fullfinansiert, ANNOs bevaringssenter på Eleverum og det nye senteret på Domkirkeodden. Vi håper at vårt prosjekt kan komme høyere opp på prioriteringslisten i ly av dette, avslutter museumsdirektøren.

UTE: Også utvendig blir Stortorget helt nytt med en rekke krystaller og terrasser.

Illustrasjon: MDH Arkitekter, JKMM Arkkitechdit OY, MASU planning ApS og Studio Ellefsen.

Historisk tømmerdrift på Maihaugen

Museumsbøndene på Maihaugen er viktig i formidlingen om friluftsmuseet. De følger i stor grad arbeidsrytmen til det gamle bondesamfunnet. Ved å følge sesongene slik de gjorde før, vil publikum få et autentisk innblikk i hvordan gårdsdriften ble drevet før den mekaniske tidsalder.

Tekst og foto: Jørgen Skaug

Anders Hagen kapper her tømmeret med Tigersvans, mens Tore Veia står i bakgrunnen klar med tømmeraksen.

Sist vinter fulgte Jørgen Skaug museumsbøndene Anders Hagen, Rune Sørderholm og hjelpegutten Tore Veia som drev med tømmerdrift på gamlemåten i skogen inne på det store på museumsområdet på Maihaugen. Disse besøkene resulterte i denne artikkelen.

Fram til mekaniseringen kom for fullt i skogen i 1950-årene var tømmerhogging et hardt kroppslig arbeid, der øks, Tigersvans og barkespaden var de viktigste redskapene.

Tømmeraksen var et godt hjelpemiddel når en skulle løfte eller flytte på tømmeret. Før motorsaga fikk sitt inntog ble trærne felt med stokksag som hadde drag i begge ender, eller den noe mindre Tigersvansen som kunne brukes bare av en person. Fram til mekaniseringen kom i 1950-årene var tømmerhogging et hardt kroppslig arbeid, der Tigersvansen, en svenskprodusert sag ble som oftest brukt både til felting og kapping av tømmeret.

Anders Hagen retter her ryggen et øyeblikk under kvisting av et grantre med øks.

Hedmark fylkeskommune hadde tre barkespader som symbol i sitt fylkesvåpen.

Rune Söderholm har her et godt tak om barkespaden.

Det mest vanlige redskapene for tømmerhoggeren var øksa, barkespaden og Tigersvansen, i tillegg til tømmeraksen og navar til å bore hankeauge i stokkene. Alle redskapene måtte skjerpes gjennom filing, sliping og bryning.

Øksa er et av de eldste håndredskaper vi kjenner. Den har gjennom tidene variert mye i form og utseende. Dette skyldes at øksene ble håndsmidd. For tømmerhoggeren var det viktig at øks var skarp til enhver tid.

Håndbarking av tømmer er et meget tungt og tidkrevende arbeid. Barkespaden ble introdusert i Norge fra Sverige først på 1900-tallet. Alt tømmer som skulle fløtes ble barket. Da tømmertransporten ble overført til lastebiler i andre halvpart av 1900-tallet, ble det slutt på barking for hånd.

Tømmeraksen er et redskap for løfting av tømmerstokker med to klør som låser seg om stoken når man løfter i håndtaket. På midten av

*Nord-Odal kommune
har Gravliesaksa som sitt
kommunevåpen.*

*Tore Veia har god nytte
av tømmeraksa.*

Rune Söderholm med dølahesten Herman oppe i skogen ved skogskoya. Denne ble opprinnelig bygd vinteren 1937/38 ved Turthaugen i Gromarka, og er senere flyttet til Maihaugen.

1920-årene hadde brukseier Trescow-Fritzøe en konkurranse om hvem som kunne lage den beste og mest brukervennlige tømmeraksen. Neil Gravlie (1897–1980) fra Sand i Nord-Odal vann konkurransen, og det er hans tømmeraks som er mønsterbeskyttet.

Tømmeret ble som oftest kjørt med hest ut av skogen fram til lunneplassen eller til elvebredden for videre fløting. Tømmeret ble da barka i skogen der det ble hogd, for at det skulle

gli lettere ved kjøring. Barka tømmer tørket også fortere, og dette var viktig der det skulle fløtes – det reduserte omfanget av tømmer som sokk i fløtinga. Likevel regnet en med at 2–3 % av tømmeret som vart fløyta sokk.

Ute i skogen brukes det også lunnedrag for å samle noen av tømmerstokkene før hankekjøring.

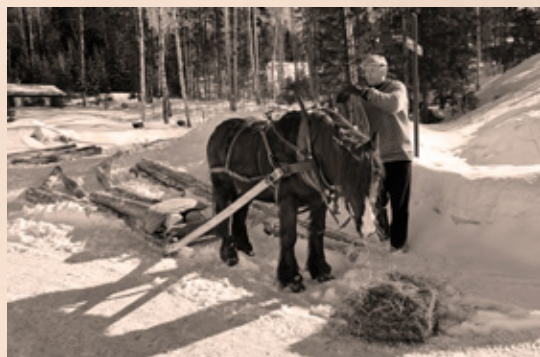
Hankekjøring var vanlig her i området til ut i 1950-åra, da tømmeret ble kjørt med hest

Her hanker Anders Hagen tømmerstokkene sammen med pjekskjetting.

Rune Söderholm har et godt tak om tømmene på hesten Herman ved kjøring av et langt slep med tømmer.

Framme ved lunneplassen vanker det både ros, godt stell og litt høy til hesten Hermann.

fra dalsidene og ned til elvebredden av Lågen, for videre fløting til Lillehammer lense om våren. Under hankekjøring ligger stokkene etter hverandre i en lang lenke. De er hanket sammen med pjekskjetting gjennom et hankauge som er boret i toppenden på alle tømmerstokkene. Stokkene ligger systematisk med toppen i kjøreretningen. Toppenden er kollet, det vil si den er rundet eller sneiet av på undersiden for å unngå at den graver seg ned i snøen.

De første stokkene er festet med kjetting på en hankestutting.

Når mange tømmerstokker er barket og hanket sammen drar hesten et langt slep av tømmerstokker ned til lunneplassen. Når forholdene lå til rette for de kunne en dra med seg opp mot 36 tømmerstokker i en slik vending med hankekjøring.

– Et meget godt år

Da vi møter Nils Ohlsen sitter han på gulvet med en planskisse over kunstmuseets vegger. Der plasserer han malerier som passer sammen, alt til nyårets nye samlingsutstilling. – Har du maleriene på mobil eller PC så du vet hvordan de ser ut og hvor store de er? Spør vi. – Ja, men det er viktig å ha alle 200 verkene hodet, svarer Ohlsen.

Tekst: Tore Feiring | Foto: Jørgen Skaug

17. februar skiftes altså den gamle samlingsutstillingen ut med en del nye verker og skal henge tre til fire år før neste utskiftning. – Dette blir den første nye utstillingen i 2024, sier Nils Ohlsen, direktør ved Lillehammer kunstmuseum, – «SAMLINGEN» som vi kaller det helt enkelte, utstillingen åpner 17. februar, minner han om. Utstillingen består av 200 verk fra museets samling, – en del helt nye også, betror Ohlsen. Blant annet August

Strindbergs «Bølge V» som ble kjøpt inn tidligere i år for nær 80 millioner kroner, den høyeste prisen noensinne for et svensk kunstverk. – Det var Sparebankstiftelsen DNB som kjøpte det, sier Ohlsen, – og vi har får ha det til låns over lang tid.

Et toppår Kunstmuseet har hatt meget gode besøkstall i år, blir vi fortalt, og allerede i september passerte de fjorårets besøkstall. – Vi har tro på om å nå mer enn 30.000 besøkende i år, sier Ohlsen, – da vil det bli et av de beste årene noensinne i museets lange historie. Videre forteller han at de har godt besøk av norske og internasjonale turister i juli – september, lokalt og regionalt besøk utover mot jul. – I mai åpnet vi utstillingen «Det Eventyrlige – mellom myte og virkelighet» med de nordiske eventyrklassikere Theodor Kittelsen, John Bauer, Elsa Beskow Tove Jansson og noen spennende norske samtidskunstnere. Den samlet også mye folk. Mange barnefamilier og skoleklasser blant annet. Også estlenderen Konrad Mägi dro mange folk og ble i Aftenposten kalt «årets mest overraskende utstilling». – Utstillingen ga mange oppslag i hovedstadspressen og i

STRINDBERG: Direktør ved Lillehammer kunstmuseum, Nils Ohlsen, foran maleriet Bølge V, malt av August Strindberg som Sparebankstiftelsen DNB kjøpte for rundt 80 millioner kroner og siden deponerte til kunstmuseet på ubestemt tid.

fagtidsskriftene, sier Ohlsen fornøyd, – en sterk samling av nordisk kunst mellom 1880–1930. Jakob Weidemanns 100 års jubileumsutstilling med stor bursdagsfest for barn og voksne på museet var også populær.

Carl Larsson Nye verk er også kjøpt inn, blant annet et av den finske kunstneren Axeli Gallen-Kallela (1865–1931). – Han har samme posisjon i Finland som Edvard Munch her til lands, sier Ohlsen. – Det er nok en gang Sparebankstiftelsen DNB som er innkjøper og de har også deponert dette verket til oss på ubestemt tid. Et viktig og nydelig verk av Christian Skredsvig er også kjøpt inn med egne midler og vil bli presentert i kommende samlingsutstilling før første gang. I tillegg viser vi igjen Carl Larsson maleri, – vi er det eneste kunstmuseet i landet med et Larsson-maleri i samlingen, sier Ohlsen stolt. Andre nye verk er blant annet Helene Schjerfbeck, også en finsk kunstner som levde mellom 1842 og 1946. – Hun er kjent for sine ekspressive selvportrett, forklarer han. I det hele vil utstillingen omfatte 200 verk fra J.C. Dahls tid og fram til i dag.

Hilmar Fredriksens store utstilling vil henge fram til mars, deretter blir det svenske Andreas Eriksson sin tur. Han er en av de mest ettertraktede samtidskunstnerne i følge Ohlsen. – Den utstillingen vil stå gjennom hele sommeren neste år. Høsten 2024 vil det bli en stor utstilling med amerikanske fotografer. – Den blir en stor og viktig utstilling som skal utvide museets identitet, reklamerer han, – den må vi få komme tilbake til ved en senere anledning.

Kvinnelige kunstnere Fra å være et kunstmuseum med norsk kunst fra en bestemt periode, har Lillehammer kunstmuseum et klart mål om å vokse seg større enn det. – Vi begynner å få en del nordisk kunst i samlingen, sier Ohlsen videre, – vi ønsker også å ha mer internasjonal kunst å tilby publikum, våre tre søyler skal være utstillinger med norsk, nordisk og internasjonal kunst.

Takket være prosjektet «Nordisk kunst 1880-1930» som Sparebankstiftelsen finansierer dis-

VISES FOR FØRSTE GANG: Axeli Gallen-Kallela (1865–1931), Vårnatt, 1914, også et depositum fra Sparebankstiftelsen DNB. Museumsglimt er stolte over å være de første som viser dette verket. Dette verket skal første gang vises offentlig i den nye samlingspresentasjonen som åpner 17.2.24.

ponerer museet allerede en liten gruppe fremragende nordiske malerier.

Kunstmuseet jobber hele tiden i et fireårs perspektiv, med opp til 10 utstillinger som planlegges parallelt til enhver tid, hvor prosjektene er i ulike faser. – Akkurat nå er vi allerede i gang med å planlegge utstilling i forbindelse med Lillehammers 200-års jubileum i 2027, deler han med oss uten å si noe mer om akkurat hva og hvem. Ohlsen og hans stab er i tillegg opptatt av å øker andel kvinnelige kunstnere, særlig fra Innlandet i samlingen. Her blir Jana Windeven trukket fram. – Hun lager med lydinstallasjoner. Akkurat nå jobber hun med et bestillingsverk til museet. Det er lyder under vann som det lages lydcollager av, blant annet kan du høre hva som skjer under vannet fra Mesnaelva og ut i Skagerak. – Nå sitter hun i sitt studio på Stange og komponerer disse lyden til et kunstverk. Disse skal installeres med spesialbygde høytalere i rommet over Bård Breiviks flotte kunsthage ute. – Vi ønsker å være unike og ha vårt eget uttrykk, avslutter Nils Ohlsen, – et uttrykk som ikke finnes andre steder.

POST OG JUL: Tegneren Arild Midthun har laget dette julekortet rundt Postens distribusjon av julegaver og pakker.

God jul med julekort

Å ønske hverandre god jul og godt nytt år, er en svært gammel skikk. Hilsenen skulle bringe lykke. Først var det en muntlig tradisjon, deretter kom julekortene – og da tok det helt av!

Tekst: Bjørg Owren

Første gang noen fikk et julekort i posten her i landet var i 1883. Etter to år etter var det blitt så populært å ønske hverandre «Glædelig jul» via kort, at Christiania postkontor, som det het den gangen, måtte leie inn ekstrahjelp for å få ut alle lykkeønskingene.

– Dette var bare starten. Poststatistikken viser at antall sendinger vokste fra 4,6 til 18 millioner mellom 1900 og 1915, forteller museumskonsulent Siren Hjertenes.

Hun forteller at julen var og er den travleste tiden i året for posten. Nå er det pakker fra netthandel som sprenger kapasiteten, før var det gavepakker, julebrev og ikke minst

julekortene som gjorde at det ble lange dager på posten. Siren har hentet fram bilder fra Postmuseets fotosamling og viser en hektisk førjulstid i perioden 1950–1970.

– Kjøretøyene er så fulle at man nesten holder pusten i fare for at en sekk skal ramle av i en sving, ler hun.

Billigere med fem ord

«Alle» sendte julekort – til kjente og kjære, fjernt og nært. Selv om de bodde i samme gate, ble det ifølge Siren sendt kort.

– Til og med ett kort til hvert familiemedlem i samme hus. Ikke rart korthaugene var store.

Og postens ansatte hadde en kjempestor sorteringsjobb, forteller hun.

Det var nemlig slik, at skrev du en hilsen på fem ord var det lavere porto enn for lengere tekst. «Glædelig jul, godt nyttår! Hilsen Bjørg» gikk for minste takst. Skrev du mer ble det høyere porto. Lurte du inn et par ekstra ord, ble mottageren krevd for straffeporto. Slik var det fram til 1982; teksten avgjorde portoen. I dag er det som kjent hvor raskt vi ha posten fram som er avgjørende.

– Alle kortene ble kontrollert, og regelen var klar: Kort med feil porto skulle leveres til «nærmeste overordnede». Selv om portoen bare var noen øre for liten, tok postbudet med seg det underfrankerte julekortet, ringte på hos mottakeren og ba om betaling. Slik innkreving av «straffeporto» var visstnok mest vanlig i Oslo på 1950-tallet.

Slit og høydepunkt

I bladet «Post», som ble utgitt for de ansatte i Posten, fortelles mange travle julehistorier. En gang streiket en maskinell stemplingsmaskin under julekortrushet, og de måtte ty til håndstempling. Da ble en så øm at han ikke kunne knytte neven på flere dager etter å ha stemplet julekort. Arbeidsdagene kunne være svært lange, helt fra klokken 4 om morgenen til langt på kveld. En beskriver at han tok seg en

JULELASS: Før jul i 1953 skulle mye post ut. Biler og tilhengere var fylt til randen – og vel så det – med postsekker. Foto: Postmuseet

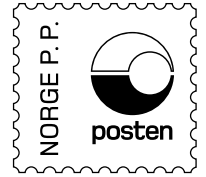
to timers blund på et bord før han måtte på ny vakt. Reaksjonen kom på selve julaften, da sovnet han fra familien ved middagsbordet.

I første del av 1900-tallet var det ikke vanlig med postkasser, og de som leverte posten hadde god kontakt med mottakerne. Til jul fikk de ofte driks, og kanskje litt godt å drikke. Noe som hjalp på humøret, for skulderveska var tung. Det var et slit, men det var verdt det siden juleposten ofte var et høydepunkt for folk å motta, forteller de postansatte.

– Flommen av kort preget juletrafikken langt utover 1900-tallet. En undersøkelse gjort i 1975 viser at det ble sendt i gjennomsnitt 15 julekort pr. husholdning det året. I dag sendes det færre kort, og Posten sluttet å telle postkort som egen sendingskategori i 1986, avslutter museumskonsulent Siren Hjertenes.

SIREN HJERTENES forteller at selv i vår digitale tidsalder er liv i julekortene. I 2020 gjennomførte Posten Norge en undersøkelse, der sju av ti nordmenn svarer at de gjerne ønsker en julehilsen i posten. Foto: Bjørg Owren

Romjul på Maihaugen

Variert romjulsprogram på Maihaugen.
Opplev julestemningen fra gamle dager.

Se programmet her

MAIHAUGEN
≡